

The Idea of
European
Unification

IDEEA UNIFICĂRII EUROPENE

ANDREI MARGA

The idea of European unification has a pre-history (going back to the Middle Age) and a history (initiated since the first World War and getting grounds after the second World War). References are made to various authors who offered interpretations to this idea. The emphasis is finally put on the trends and developments in Europe since 1989, particularly to those derived from the Maastricht Treaty and that followed the downfall of the communist regimes in the central and eastern European countries. How the European unification and integration are going to evolve in confrontation with some nationalistic movements are also considered.

I deea unificării europene are preistorie și istorie. Apărută în condițiile preocupărilor proprii evului mediu de apărare a europenilor față de pericolele ce veneau din Răsărit, ea a rămas multă vreme aspirația unor literați, filosofi, sfătuitori de cabinete. Acțiunile de cucerire a unor mari părți ale Europei nu sunt, totuși, unificare europeană. Abia după primul război mondial ideea s-a convertit într-o mișcare politică ce viza unificarea țărilor europene. Dar istoria propriu-zisă a acestei idei, momentul în care ea nu mai este doar un refugiu consolator, ci un reper de acțiune precisă a guvernelor, începe după al doilea război mondial.

Preistoria a fost însă ea însăși marcată de cotituri demne de remarcat. Dante (cu *De Monarchia*, 1303) a reprezentat ideea unificării sub o monarhie unică, inspirată de lumea romană, dar Pierre Dubois (cu *De Recuperatione Terrae Sanctae*) a propus unificarea europeană în forma unei federații, spre a recuceri pământurile sfinte căzute sub musulmani. George de Boemia (1461) a apărut, la rândul lui, ideea federației, spre a stăvili pericolul otoman (poziție la care s-a alăturat Matei Corvin), devenind autorul "primei încercări practice de a transforma Europa într-o federație".¹ Dacă în toate aceste cazuri ideea unificării europene nu a fost, în fond, decât o prelungire a proiectului cruciadelor, cu William Penn (*Essay towards a present and future peace of Europe*, 1692), pentru prima oară, ideea unificării este pusă pe o bază nonreligioasă. Celebrul quaker a propus o federație pentru coloniile americane (care s-a și realizat!)

și, similar, o federație europeană în condițiile egalității partenerilor. Cardinalul Alberoni (1735) a publicat un plan de unificare europeană în scopul alungării turcilor și a încheiat "lungul șir al planurilor de unificare europeană îndreptată contra Turciei".² De acum ideea unificării europene se leagă de scopul pacificării Europei. Așa stau lucrurile în reflecțiile lui Rousseau și Kant (*Von ewigen Frieden*, 1795) și, apoi, la George Washington, care vorbește de "Statele Unite ale Europei", și Benjamin Franklin, care prezintă explicit federația americană ca o pildă pentru Europa. Ideea transformării Europei într-un stat federativ este trăită intens de mulți oameni de stat (Napoleon a preconizat, în testamentul său, această transformare) și filosofi (Saint Simon a cerut Franței, Angliei și Germaniei să ia inițiativa convocării unui parlament european, în care să poată intra celelalte state europene). Pașoptiștii (începând cu Mazzini, 1934) au avut în orizont o Europă unită prin eliberarea de absolutism. Dar, odată cu înfrângerea revoluției de la 1848, "ideea Europei încetează să joace un rol politic" redevenind o simplă aspirație a artiștilor (Victor Hugo), filosofilor (Nietzsche) și unor oameni de stat (Napoleon al III-lea).

Primul război mondial schimbă fundamental configurația politică a lumii: America iese din izolaționismul de până atunci și intră în rolul de putere mondială decisivă, de care situația europeană începe să depindă direct. Woodrow Wilson contribuie, de altfel, la noua organizare europeană și, prin ideea unui forum al națiunilor, vizează ceva mai mult decât unificarea europeană, într-un sens larg, anume chiar o unificare a statelor lumii.

Pierderea de către Europa a poziției dominante în lume, în general experiența dramatică a primului război mondial, indiciile perceptibile ale unui nou potențial de criză europeană au determinat reflecția multor intelectuali și oameni politici la a căuta o altă soluție pentru

Europa. Ca urmare, după primul război mondial apare prima oară o mișcare politică paneuropeană. Cel care a inițiat-o, Richard Graf Coudenhove - Kalergi, consideră că numai o reorganizare europeană în direcția unificării poate scoate Europa din criză. "Declinul Europei este o urmare a declinului ei moral: Europa depinde de europeni!... Drumul spre o înnoire a eticii europene duce la hiperetică - drumul spre înnoirea politicii europene duce la pan-Europa. Hiperetica vrea să reclădească etica ce s-a prăbușit, în spiritul lui Confucius și Socrate, Goethe și Nietzsche, fără ipoteci dogmatice, pe fundamentele veșnice ale frumuseții. Mișcarea paneuropeană vrea să împlinească testamentul politic al lui Komensky, Kant, Napoleon și Mazzini și să pună în locul Europei destrămate o Europă liberă și federativă. Această pace europeană durabilă trebuie să creeze cadrul pentru o nouă înflorire a culturii europene".³

Ținta mișcării paneuropene a fost "unirea tuturor statelor europene, care vor și pot aceasta, într-o uniune de state politico-economice, întemeiată pe egalitate în drepturi și pace".⁴ Acest obiectiv a fost asumat și de câțiva dintre politicienii clarvăzători ai vremii. Alfred Nossia (1924) a prezentat proiectul unei "Noi Europe", care să poată face față concurenței cu America și să se poată apăra în fața expansiunii sovietice. Aristide Briand (1929) a promovat proiectul în Societatea Națiunilor. "Eu sunt convins - declara el - că așa cum popoarele Europei formează o comunitate geografică, ar trebui să existe un fel de relație de asociere. Aceste popoare ar trebui să fie permanent în stare să intre în legătură pentru a-și reprezenta interesele lor comune și a adopta hotărâri comune". Cu un cuvânt: "ele ar trebui să formeze între ele o comunitate solidară care, de îndată ce primele evenimente le înfruntă, le oferă posibilitatea de a le înfrunța. Această comunitate, domnii mei, vreau să încerc să o chem la viață".⁵ Dar venirea la putere a național-socialismului în Germania a pus

capăt brutal mișcării paneuropene, iar Europa a intrat curând în al doilea război mondial.

Dincolo, însă, de programul mișcării paneuropene, a fost un fapt istoric acela că s-a perceput destul de clar, mai presus de abordările politice, eroziunea cadrului statului național tradițional. Problemele dezvoltării moderne nu mai puteau fi soluționate în cadrul tradițional al statului național. Ele cereau soluții transnaționale, de multe ori chiar continentale. Faptul s-a impus celor mai puternice mișcări ideologice ale timpului. Chiar dacă este amendabilă în multe cazuri, această judecată închide un adevăr: "al doilea război mondial a fost, în fond, nu un război între națiunile europene ci o înfruntare între trei ideologii, al căror țel era o Europă unită. Un război între Hitler, Stalin și Churchill. Hitler voia o Europă unită sub conducerea celui de-al III-lea Reich; Stalin voia o mare Europă comunistă; Churchill preluase programul paneuropean al unei Europe libere și unite"⁶.

Național-socialismul a imprimat atunci, pentru un timp, linia principală a desfășurării evenimentelor. El a asumat proiectul unei noi ordini europene, care să pună capăt "anarhiei" belicoase a statelor naționale, cu mijloacele unei politici naționaliste, de forță. Chiar și din interiorul lui s-a sesizat eroarea funestă. Ideea de asociere între parteneri egali a fost înlocuită cu ideea supremației rasiale. Cooperarea a fost substituită cu lupta pentru putere. Politicii bazate pe principii i-a fost preferată acea *Realpolitik* a faptelor împlinite în folosul exclusiv al propriei națiuni. Experiența dezastruoasă a național-socialismului a făcut clar, chiar și pentru cei care, la început, i-au fost adepți, că "Europa nu este doar o realitate politică în sfera puterii, ci este totdeauna, în același timp, o realitate spirituală, care asigură <autoritas> elementelor ordinii sale politice și sociale

fără de care inclusiv existența politică a Europei trebuie să înceteze".⁷

Se cuvine menționat că peste această *Realpolitik* a național-socialismului nu s-a așezat praful. Adepții ei sunt activi și astăzi, chiar dacă ei sunt "retrași" în spatele generalizărilor ceva mai abstracte. Ei opun normativismului întemeiat pe principii morale un biologism ce se revendică, până la urmă, din cercetarea comportamentelor, a moștenirii caracterelor, din etnologie, luată ca disciplină ultimă, și proclamă continuitatea de la istoria naturii la istoria umană. Nu există egalitatea - spun ei - și egalitatea nu trebuie postulată, căci aceasta împiedică dezvoltarea. Suprimarea, prin reguli, a deosebirilor dintre popoare diminuează posibilitățile de dezvoltare. Asocierea într-o "societate multiculturală" ar echivala cu "moartea popoarelor". Natura infirmă "cosmopolitismul etic". Promovarea de criterii generale acceptate de toți ar antrena "moartea diferenței culturale" și "prăbușirea în neantul unei generalități lipsite de spațiu și pământ"⁸.

În ultimii ani ai celui de-al doilea război mondial, diferite grupuri ale rezistenței au pus problema ordinii postbelice a Europei și s-au pronunțat pentru înlocuirea ostilității cu unitatea națiunilor⁹. Pentru marile puteri, angajate cu toate forțele să înfrângă Germania și aliații ei, problemele se puneau, însă, altfel. Administrația Roosevelt era preocupată mai întâi să satisfacă aspirațiile de mare putere ale Rusiei în contextul postbelic. Pentru factorii de decizie, partiția și, prin ea, reducerea forței Germaniei erau chestiunile ce mijloceau orice alt demers¹⁰. După încheierea războiului ideea unificării europene avea să capete un nou suflu, dar va trebui să ia în considerare noua configurație a lumii, având ca poli două supraputeri, SUA și URSS, a căror relație va determina cursul desfășurărilor în Europa.

În noua configurație ideea unificării europene a fost convertită în acțiuni ale guvernelor. Discursul lui Churchill (1946) de la Zurich a introdus această nouă treaptă și a însemnat trecerea în istoria efectivă a ideii. "Noi trebuie să creăm ceva de felul Statelor Unite ale Europei..., declara liderul britanic. Primul pas este formarea unui Consiliu al Europei. Dacă la început nu toate statele Europei vor să intre în Uniune, trebuie ca noi să lucrăm pentru a alătura și uni acele state care o doresc și o vor (...). În realizarea acestei sarcini urgente Franța și Germania trebuie să preia conducerea. Marea Britanie, *Commonwealthul* britanic al națiunilor, puternica Americă și, eu sper, Rusia sovietică... ar putea fi prietenii și susținătorii noii Europe și cei ce se pronunță pentru dreptul ei la viață și strălucire"¹¹. Dar ideea unei alianțe occidentale a trezit suspiciunea Rusiei staliniste, care a deschis destul de curând, după încheierea războiului, "războiul rece". În 1947 Națiunile Unite au instituit Comisia Economică pentru Europa, dar, în condițiile acestui război, rolul comisiei a rămas simbolic. Planul Marshall a pus în mișcare reconstrucția Europei Occidentale, doctrina Trumann a lansat programul de stăvilire a expansiunii comunismului. În 1948 se constituie Organizația pentru Cooperare Economică (O.E.E.C), prima instituție interstatală europeană, în 1949 se semnează Pactul de la Bruxelles și se pun bazele N.A.T.O. În același an se înființează Consiliul Europei, prima organizație europeană, veritabilul nucleu al formării "fедераției statelor europene".

Unificarea europeană înseamnă mai întâi integrarea diferitelor țări. În 1950 Robert Schuman a lansat primul program de integrare. "Unificarea națiunilor europene presupune dispariția antagonismului vechi de secole dintre Franța și Germania. Acțiunea plănuită se adresează, de aceea, în primă linie, Franței și Germaniei. În această intenție, guvernul francez propune să

orientăm această acțiune spre un punct delimitat, dar hotărâtor. El propune să subordonăm ansamblul producției franceze și germane de cărbune și oțel unei autorități supreme comune, care este deschisă cooperării cu alte state europene. Această asociere a producției de cărbune și oțel va asigura imediat edificarea bazelor comune ale dezvoltării economice, ca primă etapă a federalizării europene; ea va schimba și soarta acelor domenii care au servit de multă vreme producției de material de război, ale cărei victime ele au devenit. Solidaritatea producției, care se va atinge în acest fel, va duce la aceea că orice război între Franța și Germania va fi nu numai de negândit, dar va fi și imposibil din punct de vedere material"¹². **Montanunion** a luat ființă în această perspectivă, având ca prim președinte pe Jean Monnet, care "a lansat Europa nu numai într-un nou tip de organizare, dar și într-o nouă metodă de negociere"¹³. El a concentrat atenția partenerilor asupra căutării de soluții la problemele comune și a propus ca de pe această bază să se procedeze la rezolvarea treptată a problemelor. În 1957 se pun temeliile Pieței Comune și ale Euroatomului, ale altor organizații de integrare europeană. Se adoptă acordul de uniune vamală, se trece la coordonarea politicii externe, în 1979 s-a ales, prin vot direct, primul Parlament European. În 1990 o inițiativă germano-franceză pune în mișcare procesul de integrare politică europeană. La Maastricht, în 1991, se adoptă Acordul asupra uniunii europene, care stipulează crearea uniunii economice și monetare și integrarea altor domenii ale vieții economice, sociale, politice.

Ideea unificării europene a ajuns de câteva decenii în faza transpunerii ei în proiecte precise de reorganizare instituțională în Europa Occidentală. În mod firesc, ea a stârnit și stârnește, mai ales în țările din afara acestei părți a continentului, semne de întrebare și, desigur, discuții. Nu cumva în spatele

acestei idei stau interesele de expansiune ale puternicei Germanii? Nu cumva unificarea europeană este prelungirea unui proces de americanizare a lumii, perceptibil de aproape un secol? Nu cumva unificarea europeană e periclitată de însăși înlăturarea zidurilor din centrul Europei? Vreau să schițez, cel puțin, un răspuns.

Al doilea război mondial s-a încheiat cu un dezastru pentru Germania și cu o conflagrație mondială dominată de două supraputeri ideologic opuse: liberala Americă și sovietica Rusie. Responsabilii politici germane au cochetat în primii ani, în linia unei tradiții germane ce avea deja consacrare filosofică (prin Heidegger, de pildă), cu ideea unei Europe ca a treia forță plasată între liberalism și bolșevism, în forma social-democratismului sau democratismului social. Dintre filosofi Richard Lowenthal, Alfred Weber au ilustrat linia Europei ca o confederație de state având o poziție și o misiune mediatoare între supraputeri. "Toți avocații celei de a <treia forțe> au considerat că realizarea formelor liberale de viață în Europa este amenințată de agravarea conflictului dintre SUA și Uniunea Sovietică și, prin urmare, au promovat crearea unui al treilea centru de putere în Europa, care ar trebui să fie independentă de cele două puteri ale lumii și foarte diferită de ele în privința structurii sociale, pentru a lucra împotriva tendințelor către escaladarea conflictului Est-Vest"¹⁴. Dar integrarea europeană și, în general, procesul unificării europene nu au fost gândite și nici promovate în fapt în perspectiva creării celei de a treia forțe. Chiar Germania a optat, în fapt, pentru integrarea occidentală ca pas prealabil al integrării europene. În acest fel a fost privată de bază suspiciunea în privința caracterului unificării europene. De altfel, ideea unificării europene a avut purtători puternici nu doar în Germania, ci și - poate în primul rând - în Franța, Belgia și, practic, în toate țările Europei occidentale.

Statele Unite ale Americii au devenit o putere mondială; după primul război mondial situația europeană a depins direct de politica americană. În 1945 s-a înființat ONU, care multă vreme s-a bazat substanțial pe finanțarea americană. NATO, ale cărei baze au fost puse în 1949, a devenit scutul de apărare al Europei occidentale. Planul Marshall a făcut posibilă reconstrucția postbelică a Europei occidentale, o seamă de programe americane (de pildă, programul Fulbright pentru viața academică) au jucat rolul de motor în relansarea diferitelor sectoare ale vieții europene. Rapida refacere postbelică a Europei occidentale nu este separabilă de asistența americană. Pe de altă parte, reușita organizării federale, pe scară continentală, în America, a fost mereu un exemplu impresionant pentru intelectualii lucizi din Europa. "Americanizarea" lumii s-a produs mai perceptibil, așadar, prin acțiunile americane de susținere a Europei occidentale și prin forța exemplului Statelor Unite. Ea a început mai demult și a continuat și grație produselor de consum și culturale (filme) americane, care au câștigat poziții pe piața europeană. Dar, de cele mai multe ori, criticii europeni ai americanizării vieții se folosesc tocmai de instrumentele puse la dispoziție de cultura americană. După cum tot criticii europeni ai modernității se folosesc tocmai de instrumentele intelectuale produse de lumea modernă. În afară de aceasta, Statele Unite au fost un susținător al unificării europene, fără a impune opțiunile proprii. "Inițial, americanii au fost reticenti să se angajeze ei înșiși în mod permanent în Europa occidentală... Dar, din 1947 încolo, SUA au devenit principalul lobbyist în cauza unității europene. Noul internaționalism al războiului rece al americanilor a fost cel care a creat planul Marshall și doctrina Trumann. America a ajutat la promovarea unei Europe unite, deși noua Europă nu corespundea deplin ideilor americane"¹⁵. Iar dacă sprijinul american pentru unitatea

europăna s-a asociat cu o răspândire a valorilor americane pe vechiul continent - răspândire care a început mai demult și este, într-un anumit sens, normală - aceasta vorbește în favoarea acelor valori și nu împotriva lor. Problema nu mai este, deja de decenii, de a segrega între valorile europene și valorile americane, pentru motivul simplu că de aproape un secol nu mai putem vorbi propriu-zis și riguros de două culturi distincte, ci doar de o cultură euroamericană, în care centrele de creație sunt multiple și în nici un caz nu sunt rezervate unei părți. Criticii europeni ai "americanizării" trec sub tăcere această situație și agită demagogic o deviză care poate impresiona spiritele nepregătite, dar care nu are, la urma urmei, de partea ei decât resentimente ce s-au opus, de obicei, în Europa modernizării.

Evenimentele din 1989-90, din Europa răsăriteană, au dus la înlăturarea zidului de la Berlin și a divizării Europei în blocuri militare și ideologice opuse. Asupra determinării acestor evenimente dezbateră abia urmează. Dar un lucru este foarte limpede: stimulată continuu de condițiile concurenței cu puternicele economii ale SUA și Japoniei, fructificând avantajele liberalizării și trăgând foloase din extinderea propriei piețe, Comunitatea Europeană nu numai că a înregistrat o perioadă de expansiune economică și prosperitate, dar s-a impus ca o perspectivă atrăgătoare pentru popoarele din spatele "cortinei de fier". Ele au perceput tot mai clar în ultimii ani ai "socialismului real" că această comunitate prefigurează viitorul lor, mai curând decât stagnantul, de decenii, "lagăr socialist". Este, de aceea, neîndoielnic, că în evenimentele din Europa răsăriteană Comunitatea Europeană, prin ceea ce a realizat și prin ceea ce proiectele ei anunțau, a jucat rolul unei "cauze finale". Aspirația împingerii granițelor comunității spre est și a regăsirii unității și identității europene a motivat, fără îndoială, actorii acelor evenimente. "Apariția unui

competitor european suplu și plin de succes pentru piețele globale și exploziile în țările comuniste au fost legate inextricabil"¹⁶.

Dar suprimarea divizării Europei a pus Comunitatea Europeană, nucleul unificării europene, în fața unor probleme. Mai întâi, reunificarea Germaniei, fără de care unificarea europeană nu era posibilă, a dus la crearea unui colos economic și, treptat, politic, care trebuie integrat în structurile, inclusiv cele decizionale, ale Europei unite. Apoi, unificarea europeană nu poate progresa dincolo de "mica Europă", în mare măsură deja realizată, fără a găsi calea adecvată de susținere a reformelor economice și politice din țările eliberate ale Europei răsăritene. Mai departe, unificarea europeană va trebui să înainteze în condițiile unei explozii a naționalismului în Europa răsăriteană, și nu numai. În sfârșit, va reuși Comunitatea Europeană, în continuare, așa cum a făcut-o de atâtea ori, să depășească obstacolele născute din răscolirea vechilor vanități naționale și să pună în relief avantajele unificării, mai ales acum, când un nou curent de identificare națională orgolioasă se activează în Europa?

Aceste probleme nu sunt oarecare. Riscurile nu lipsesc. Se poate miza cu încredere pe rezolvarea lor și pe înaintarea procesului unificării europene luând în considerare câteva situații factuale. Primul, avantajele perceptibile, semnificative, pe care le-a oferit "mica Europă" țărilor respective și cetățenilor lor, care fac ca drumul înapoi să fie, și să fie perceput limpede, ca un regres indezirabil. Al doilea, pentru toate țările nu este posibilă dezvoltarea mai departe în afara cadrului Europei unificate, pentru unele acest cadru fiind, chiar și la propriu, condiția survivanței lor în lumea civilizată. În sfârșit, fenomenul de învățare din istorie care, oricât de dificil este și oricât de anevoie rămâne de stabilit, nu rămâne mai puțin real.

Note și bibliografie

1. Richard Coudenhove-Kalergi, **Die europäische Nation**, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1973, p.64.
2. Ibidem, p. 73.
3. Richard Coudenhove-Kalergi, **Krise der Weltanschauung**, Apud Reinhard Frommelt, **Panuropa oder Mitteleuropa**, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1977, p.13.
4. Richard Coudenhove-Kalergi, **Weltmacht Europa**, Seewald Verlag, Stuttgart, p.115.
5. Apud Richard Coudenhove - Kalergi, **Weltmacht Europa**, p.119.
6. Richard Coudenhove-Kalergi, **Weltmacht Europa**, p.128.
7. Herman Rauschning, **Die Revolution des Nihilismus. Kulisse und Wirklichkeit im Dritten Reich**, Europa Verlag, Zurich, New-York, 1938, p.488.
8. Vezi foarte documentata și pătrunzătoarea analiză a acestei direcții în: Thomas Assheuer, **Rechtsradikale in Deutschland: die alte und die neue Rechte**, C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung, Munchen, 1992.
9. Asupra opțiunii proeuropene a organizatorilor atentatului asupra lui Hitler din 20 iulie 1944, vezi: Herman Punder, **Von Preussen nach Europa. Lebenserinnerungen**, Deutsche Verlags Anstalt, Stuttgart, 1968.
10. Vezi James P. Warburg, **Germany-Bridge or Battleground**, Heinemann, London, Toronto, 1946, p.245-247.
11. W.Churchill, Apud: Hans-Wolfgang Platzer, **Lernprozess Europa: die EG und die neue europäische Ordnung; eine Einführung**, Dietz, Bonn, 1992, p.46-47.
12. Robert Schuman, Apud: Richard Coudenhove-Kalergi, **Weltmacht Europa**, p.145-146.
13. Charlotte Waterlow, Archibald Evans, **Europe 1945 to 1970**, Methuen, Toronto, London, Sydney, Wellington, 1973, p.199.
14. Vezi Wilfried Loth, **German Conceptions of Europe during the Escalation of the East-West Conflict, 1945-1949**, în Josef Becker, Franz Knipping (eds), **Power in Europe?**, Walter de Gruyter, Berlin, New-York, 1986, p.521.
15. Peter Duignan, Lewis H.Gann, **The Rebirth of the West. The Americanization of the Democratic World. 1945-1958**, Blackwell, Cambridge, Mass., 1992, p.338.
16. Pierre-Henri Laurent, **European Integration and the End of the Cold War**, în David Armstrong, Erik Goldstein, (eds), **The End of the Cold War**, Frank Cass, London, 1990, p.150.